

HISTORIA ECCLESIAE

Imreh Jenő László*

Marosvásárhely III. – Alsóvárosi Református Egyházközség

Lelkipásztori sors a 19. században

IV.

Basa Mihály lelkipásztor levelezése

Bevezetés

A 19. század Magyarországon és Erdélyben is egyaránt a társadalmi, politikai és kulturális átalakulások időszaka volt. A reformkor, az 1848–49-es szabadságharc, az egyre erősödő polgárosodás és a nemzeti ébredés láthatóan átalakította az egyházak életét is. Ebben a korszakban a lelkipásztor nem csupán vallási vezetőként, hanem a közösség szellemi, kulturális, adminisztratív, sok esetben pedig jogi-erkölcsi irányítójaként is tevékenykedett.

A levelezés mint a kor egyik legfontosabb kommunikációs formája különösen fontos szerepet játszott a lelkipásztorok mindennapjaiban, hiszen általa tartották a kapcsolatot más egyházi személyekkel és szervekkel, valamint a tágabb társadalmi környezettel. Ugyanakkor a 19. században a levelezés még nem pusztán gyakorlati, hanem kulturális tevékenységnek is számított. A levél személyes, kézzel írott, lepecsételt formája sajátos bensőségességet kölcsönzött a kommunikációnak.

A lelkipásztorok levelezései leginkább írójuk műveltségét, erkölcsi érzékét, vallási irányultságát és elkötelezettségét tükrözték. Ennek a kommunikációs csatornának köszönhetően léphettek kapcsolatba az új teológiai irányzatokkal is. A 19. századi lelkipásztor levelezése többféle célt szolgált. Egyrészt hivatalos és szervezeti feladatokat látott el. A gyülekezetek működéséhez kapcsolódó adminisztratív ügyek, engedélykérések, jelentések és beszámolók rendszeresen írásban történtek. Másrészt a levelek pásztori funkciót is betöltöttek, ugyanis sok lelkész

* Imreh Jenő László (Marosvásárhely, 1984) református lelkipásztor, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte teológiai tanulmányait (2004–2011). Jelenleg a Marosvásárhely III. – Alsóvárosi Egyházközség lelkipásztora. Doktori tanulmányait a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kara és a Római Katolikus Teológia Kara által működtetett Ökumené Doktori Iskolájában végezte. *Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a konzisztórium levelezés tükrében* című disszertációját 2025. szeptember 25-én védte meg. E-mail címe: imrehjeno19@gmail.com.

írásban nyújtott lelki tanácsot, válaszolt a hívek kérdéseire, vagy vigasztalta a gyászolókat. A levelezés gyakran szolgált hitelvi, missziós és tanítói jellegű célokat is. A lelkipásztorok teológiai vitákat folytattak egymás között, hitelveket értelmeztek, vagy megossztották egymással az oktatás, a szeretetszolgálat és a közösségi élet szervezése terén szerzett tapasztalataikat.

A mindenkori lelkipásztor levelei egyfajta lelki tükörként is szolgálnak. A bennük megfogalmazott gondolatokból nemcsak a hitbéli elkötelezettség, hanem az emberi érzékenység és felelősség is kiolvasható. A lelkipásztorok gyakran leveleztek a tanítókkal, a földbirtokosokkal vagy helyi világi vezetőkkel, és ez jól tükrözi, hogy közvetítő szerepet játszottak az egyház és a világi társadalom között.

A 19. századi lelkipásztorok levelei ma nem csupán történelmi emlékek, hanem irodalmi értékű dokumentumok is. E levelek révén érthetjük meg, hogyan gondolkodtak a hitről, a nemzetről, az oktatásról és az emberi hivatásról. A levelezés mintegy hidat képez múlt és jelen között. A lelkipásztori levelezés tehát nem pusztán írott szó volt, hanem a lelki közösség olyan kifejeződése is, amelyben az emberi kapcsolatok, a hit és a szolgálat egységet alkottak. Levelezésük tehát több volt, mint egyszerű kommunikáció, ugyanis ez a kor lelki, kulturális és erkölcsi életének egyik legfontosabb csatornája.

* * *

Basa Mihály lelkipásztor levelezése nem hasonlít a nagy reformátorok teológiai tartalmú írásos kommunikációjához. Míg a reformátorokhoz leginkább kardinális teológiai témák és hitvallási kérdések tisztázása érdekében fordultak, Basa Mihály levelezése inkább csak adminisztratív jellegű volt, és a lényegre törően megfogalmazott levelei is azt tökrözik, hogy gyakorlatias, pragmatikus és megoldást kereső egyéniség volt.

A ránk maradt és jelenleg ismert dokumentumanyag eléggé szűkös, s ez csupán korlátozott bepillantást enged a 19. századi református lelkipásztor, Basa Mihály levelezésébe. Lelkipásztori szolgálatának első két évtizedéből nem maradt ránk semmilyen levelezése. Bár korán, már 1830 előtt megkezdett felvinci szolgálata ideje alatt tagja lett az egyházmegyei székbírósnak, ebből az időszakból semmilyen írott anyagot nem sikerült fellelnem részéről. Az irodalmi tevékenységéről szóló tanulmányomban is azt kellett megállapítanom, hogy az 1849–49-es forradalom előtti időszakból semmilyen új kordokumentumot nem sikerült találnom.¹ Az egyházközségi és egyházmegyei jegyzőkönyvek között feltalálhatjuk számkás betűvetéssel írott jegyzőkönyveit, de ezek csupán az adott időszakra vonatkozó adatközléseket tartalmaznak.

¹ Ld. Imreh Jenő László: Lelkipásztori sors a 19. században. II. Basa Mihály, az író lelkipásztor. In: *Református Szemle*, 118. (2025/2), 39–46.

Basa Mihály lelkipásztori minőségében folytatott levelezésének mindössze négy darabját sikerült megtalálnom.² Mivel lelkipásztori levelezésének hangsúlyos gondolatai nem azonosak az esperesi levelezésében kiemelt gondolatokkal, szükségesnek láttam külön tárgyalni ezeket. Így Basa Mihály levelezését a következőképpen csoportosíthatjuk: 1. adminisztrációs levelek; 2. Alexander von Bachnak címzett levele; 3. esperesi levelezése. Ez utóbbit egy külön tanulmányban szeretném bemutatni.

1. Adminisztrációs levelek

A jelenleg ismert adatok tükrében a legkorábban megfogalmazott levelet Basa Mihály a felettesének, Király Mihály esperesnek címezte.³ A levél kelte 1850. augusztus 11.⁴ A harasztosi egyházközségben szolgáló Bartha Ferenc kántortanító „körülményei miatt eltávozott”, és felmondta gyülekezeti szolgálatát. Eltávozását és állásának felmondását kézzel írott levélben jelentette be a lelkészi hivatalnak, a levél kézbesítését pedig feleségére és apósára bízta. Bár hivatkozás történik rá, a dokumentumanyag nem tartalmazza ezt a levelet, viszont megmaradt Bartha Ferenc Harasztosról való eltávozásának egyházmegyei szintre történt felterjesztése. E Basa Mihály lelkipásztor és Horváth György jegyző által aláírt levélből azt is megtudjuk, hogy a gyülekezet presbitériuma hamar talált megoldást a megüresedett állás betöltésére, ugyanis a kántori és „rectori” szolgálatra a korábban Magyarbükksönön szolgáló Székely Eleket hívta meg. A felterjesztés azt is tartalmazza, hogy a távozó és az érkező kántortanító fizetése ugyanaz maradt. Viszont az érkező kántor javadalmazása azzal egészült ki, hogy a gyülekezeti közösség felvállalta az iskolamester számára biztosított rét lekaszálását és a széna begyűjtését.⁵ Az egyházmegyének címzett felterjesztés világos, és higgadtságról, illetve a gyors megoldásra való törekvéstről tanúskodik. Az ügy további fejleményeit illetően jelenleg nem áll rendelkezésünkre egyéb forrás.

Az adminisztrációs levelezés eme darabjának borítólapján megjegyzéseket is találunk.⁶ Ezen a harasztosi egyházközség jegyzőjének, Horváth Györgynek a végső jelentését olvashatjuk a „mester”, azaz a lelkipásztor megválasztásával kapcsolatban. A borítón két időpont is szerepel: 1850. június 20., amely minden valószínűség szerint Basa Mihály megválasztásának időpontja lehetett; és 1850. augusz-

² A Nagyenyedi Református Egyházmegye levéltára, Nagyenyed. [EnyedEhm Lvt.]: Harasztos, λ, 14–17.

³ EnyedEhmLvt, Harasztos, λ, 14/3.

⁴ Uo. 14/2.

⁵ Uo.

⁶ EnyedEhmLvt: Harasztos, λ, 14.

tus 18., amely a végső jelentés felterjesztésének időpontját jelezheti.⁷ Mindez azért lehet fontos, mivel Basa Mihálynak már harasztosi lelkipásztori szolgálata kezdetén nem egyszerű és gyors megoldásra váró kérdések rendezését kellett elvégeznie, és ebben a presbitérium tagjai jó partnereknek bizonyultak.

A soron következő levél nem Basa Mihály tollából származik. Ezt Wáncza József címezte neki 1850. augusztus 8-án,⁸ és Abrudbányán postázta. A levél tartalmáról Elekes Károly gyulafehérvári esperes is értesítést kapott. A bevezető sorokból az derül ki, hogy „sürgetős” ügyről van szó: „minden ceremónia nélkül, egyenesen csak a dologra írhatok egy pár sort” – summázta Wáncza József, aki arról tájékoztatta Basa Mihályt, hogy az 1848–49-es szabadságharc leverése után a vérengzéseket, illetve pusztításokat szenvedett abrudbányai gyülekezet megcsappant közössége őt kívánja megválasztani lelkipásztorául. Elekes Károly esperes⁹ augusztus 20-ra írta ki a választást. Wáncza József tehát az abrudbányai református gyülekezet határozott óhaját tolmácsolta az esperesnek, hogy tudniillik a fentebb említett napon „egy szívvel lélekkel nyilvánítja” Basa Mihályt lelkipásztorának, és abban bíztak, hogy a lelkipásztori szolgálatra Basa Mihályt szerencsések lehetnek megnyerni.¹⁰

A presbitérium felkérésére Wáncza József megírta az abrudbányai gyülekezet lelkészi fizetésre vonatkozó javaslatát is: „A fizetés 400 pengő forint, 4 hosszú öl fa, egy kaszáló rét, minek évi haszonbére 100 váltó forint és tisztességes szálás.”¹¹ A levéltári anyagban nem találtam írásos választ az abrudbányai gyülekezet megkeresésére. Viszont az a tény, hogy Basa Mihály 1850-től haláláig a harasztosi gyülekezet lelkipásztora volt, azt igazolja, hogy az abrudbányai meghívást nem fogadta el.

A negyedik táblázatszerű irat keltezése 1855. szeptember 20.¹² Feltehetően Basa Mihály lelkipásztor esperessé választását megelőzően született, ugyanis egyértelműen elkülönítették az esperesi szolgálatának ideje alatt készült iratoktól. Címe szerint az irat a harasztosi református gyülekezetben érvényes, úgynevezett „pa-

⁷ EnyedEhmLvt: Harasztos, λ, 14.

⁸ EnyedEhmLvt: Harasztos, λ, 15/1.

⁹ Elekes Károly (1813–1878) Nagyenyeden tanult, „1836-tól köztanítói tiszteletet viselt. 1834-ben a bécsi teol. intézetnek lett hallgatója, ahonnan hazajöve 1838-tól Gyulafehérvárt lelkészkedett. A gyulafehérvári egyházmegye 1850-ben esperessé, az erdélyi egyházkerület 1866-ban főjegyzővé választotta. – Kiváló érdemeket szerzett egyházmegyéjében az 1849-ben feldúlt egyházi épületek rendbehozása körül.” Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyházatörténeti Lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 167.

¹⁰ EnyedEhmLvt: Harasztos, λ, 15/2.

¹¹ Uo.

¹² EnyedEhmLvt: Harasztos, λ, 17.

lástdíjat” tünteti fel, vagyis azt, hogy az aktuális esztendőben miként alakul az egyházi szolgálatok díjszabása. Ez a táblázatszerű díjjegyzék három kazuális szolgálatot és azok elvárt díját tartalmazza:

- „1. Házaspárok esketése 1 pengő forint.
- 2. Temetési díj 1 pengő forint.
- 5. Keresztelési díj 5 pengő forint.”

A táblázat alatt a díjszabást kiállító lelkipásztor neve áll: „Basa Mihály, harasztosi evangéliumi reformált pap.” Feltételezhetően nem történt elírás. Ugyanis a további iratokban Basa Mihály következetesen az esperes titulust tüntette fel: „nagyenyedi egyházmegye református esperese”, illetve „harasztosi esperes”. Hipotézisünk szerint a megtalált dokumentum nem pusztán egy ívet tartalmazott, hanem további tájékoztatást nyújthatott a harasztosi gyülekezet díjszabásairól. Az évenkénti vizitációkról készült jegyzőkönyvek elismerték a harasztosi gyülekezetben tapasztalt gazdasági élet fejlődését is.¹³ Mindebből arra következtethetünk, hogy a gyülekezetben az egyházi szolgálatok egyben palastdíjat is tartalmaztak. Valószínű, hogy a legtöbb szolgálatnak évenként változó javadalma lehetett a presbitérium határozata alapján.

Szembetűnő, hogy a kazuális szolgálatok sorszámozását elírták, ugyanis az első két sorszám után az ötös következik. A dokumentum nem ad eligazítást ebben a tekintetben. Azt feltételezzük, hogy a temetési szolgálatok lelkipásztori illetve eltérő lehetett. Ennek okát például az öngyilkosságot elkövető hívek irányában tanúsított viszonyulásban látjuk. Ugyanis még a 20. század második felében is előfordult, hogy egyes elszigeteltebb vidéki gyülekezetekben a szokásostól eltérő szertartással temették el az öngyilkost, némely településen pedig külön temetőkertbe helyezték végső nyugalomra. Lehetséges, hogy a díjszabás listájának sorszámozásából ilyen jellegű tényezők miatt maradt ki két szám.

Különösen érdekes a szolgálatok díjszabása közötti látványos különbség. Míg az esketési és temetési szolgálatért egy pengő forintot vártak el, addig a keresztelési díj ennek ötszöröse volt. A keresztelés ugyanakkor sákramentum is, tehát Jézus missziói megbízatása alapján akár díj nélkül is ki kellene szolgáltatni. A magas díj feltehetően a gyermekáldás feletti öröm és a közösséghez való tartozás pozitív tényét tükrözi.

Ez az írás teljesen beleillik Basa Mihály alapos és következetes egyházszerzői munkásságába és gyülekezetépítési elképzelésébe. Az egyházi tevékenységek, azaz a szolgálatok elvégzését prioritásnak tekintette. A jegyzőkönyvek sok mindent elmondanak arról, hogy a harasztosi egyházközség miként éledt fel, fejlődött, sőt

¹³ EnyedEhmLvt: 1ß/12, 113.

virágzott a szabadságharcot követő időszakban.¹⁴ Ezt a világos látást és következetes szolgálati gyakorlatot erősíti meg a palástdíjakat tartalmazó jegyzék is.

2. Az Alexander von Bach belügyminiszternek címzett levél

Basa Mihály sor szerinti harmadik levele latin nyelven íródott. Ezt 1854. április 17-én keltezte.¹⁵ Címzettje Alexander von Bach¹⁶ (1813–1893) osztrák politikus, ügyvéd és császári belügyminiszter, a Magyarországon és Erdélyben elhíresült Bach-korszak (1850–1859) megtestesítője, akit feltehetően a császár házasságkötése¹⁷ alkalmából köszöntött.¹⁸ A levelet csak ő írta alá, viszont háromszor is megjegyzi, hogy hűségnyilatkozatát, háláját és jókívánságait gyülekezete nevében fogalmazza meg.¹⁹

A levél jelentőségéről akkor kaphatunk tényszerű képet, ha egy pillantást vetünk a Bach-korszak magyarországi, illetve erdélyi vetületeire. A Bach-korszak a Habsburg Birodalom neoabszolutista uralmának időszaka volt Magyarországon, amely az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverését követően vette kezdetét.²⁰ A periódus elnevezését Alexander von Bach birodalmi belügyminiszterről kapta, aki a császári hatalom központosítását célzó közigazgatási és társadalmi reformokat irányította.²¹

A szabadságharc leverését követően Ferenc József (1830–1916) császár (1848–1916) megszüntette a magyar alkotmányos önállóságot a közigazgatási rendszer átformálásával. Ennek legsúlyosabb következménye az volt, hogy Magyarország

¹⁴ EnyedEhmLvt: 1.2 – 64–65. Ld. még Imreh Jenő László: Lelkipásztori sors a 19. században. III. Basa Mihály református esperes tevékenysége. In: *Református Szemle*, 118. (2025/3), (286–301) 286–288.

¹⁵ EnyedEhmLvt: Harasztos, λ, 16.

¹⁶ EnyedEhmLvt: Harasztos, λ, 17.

¹⁷ A házasságkötés 1854. április 24-én, Bécsben, az Augarten-palota udvari kápolnájában történt, Rauscher János egyházfő celebrálásával. A ceremónia a Habsburg-udvar reprezentációs szabályzatát követte. Nagyfokú pompával zajlott, és mintegy megerősítette a Habsburg–Wittelsbach kapcsolatot, amely a 19. században a délnémet térség egyik legjelentősebb dinasztikus tengelyének számított. Herre, Franz: *Kaiserin Elisabeth*. Styria Verlag, Graz–Wien–Köln, 1998, 55–62.

¹⁸ Friedrich Ilwof: Freiherr Alexander von Bach. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 46. Verlag von Dunker & Humblet, Leipzig, 1902, 160.

¹⁹ Uo.

²⁰ Barta János: *A neoabszolutizmus kora Magyarországon (1849–1860)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979, 15–18.

²¹ Deák, István: *The Lawful Revolution: Louis Kossuth and the Hungarians 1848–1849*. Columbia University Press, New York 1979, 287.

osztrák koronatartománnyá süllyedt.²² Megszűntek a magyar történelmi vármegegyék, s helyettük öt közigazgatási területet, katonai kerületet hoztak létre. Ezek élén bécsi hivatalnokok, azaz császári biztosok álltak.²³ Az államigazgatás és igazságszolgáltatás nyelve ismét a német lett. Ez a magyar nyelv reformkorban kivívott hivatalos használatának radikális visszaszorítását eredményezte.²⁴

A központosítás mellett politikai elnyomás, cenzúra és titkosrendőri megfigyelés jellemezte a korszakot. Továbbá bevezették az egységes adózási, jogi és újoncozási rendszert is.²⁵ Az elnyomó intézkedések mellett azonban a Bach-rendszer modernizációs elemeket is tartalmazott: fejlesztették az oktatást, a közlekedési hálózatot, különösen a vasutat, és átalakították az intézményrendszert is, hogy az hatékonyabban működjék.²⁶

A magyar társadalom reakciója a passzív ellenállás volt, amelynek legfőbb vezéralakja Deák Ferenc lett. A nemesség és a polgárság tudatosan elzárkózott a hivatalviseléstől, s eközben nemzeti identitását a kultúra, a nyelv és az oktatás terén próbálta fenntartani.²⁷

A szabadságharc leverése után Erdélyt elszakították Magyarországtól, és közvetlenül Bécs irányítása alá helyezték.²⁸ A tartományt három katonai kerületre osztották Kolozsvár, Nagyszeben és Marosvásárhely központtal. Élükön egy-egy katonai kormányzó állt.²⁹ A magyar alkotmányos intézményeket felszámolták, az adóbeszedés, a közoktatás, az infrastruktúra és a bírói rendszer működtetését osztrák hivatalnokok vették át, akik német nyelven vezették az ügyintézkést.

A bécsi kormányzat felismerte a nemzetiségi ellentétek politikai hasznát, ezért igyekezett a román és szász lakosságot a magyar nemesség ellenében támogatni.³⁰ A románok ebben a korszakban kaptak először bizonyos hivatalviselési lehető-

²² Hanák Péter: *Polgárosodás és nemzeti identitás a XIX. században*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1980, 102–104.

²³ Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. Osiris Kiadó, Budapest 1998, 412–414.

²⁴ Szabad György: *A tétlen ellenállás kora*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1969. Tóth Zoltán: *A cenzúra története Magyarországon*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1985, 56–58.

²⁵ Hermann Róbert: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc története*. Corvina Kiadó, Budapest 2001, 376–380.

²⁶ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest 2007, 233–236.

²⁷ Szabad György: *A tétlen ellenállás kora*, 120–125.

²⁸ Szász Zoltán: *Erdély a neoabszolutizmus idején (1849–1860)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 1998, 112–135.

²⁹ Trócsányi Zsolt: *Erdély története 1790–1914*. Osiris Könyvkiadó, Budapest 2002, 201–225.

³⁰ Pál Judit: Erdély uniójának ügye az 1860-as években. In: *Erdélyi Múzeum*, LXVII. (2005/1–2), (122–132), 124–125.

ségeket, és a görögkatolikus egyház is jelentős támogatásban részesült.³¹ Viszont a magyar politikai és kulturális elit teljesen háttérbe szorult.

A jobbágyszabadítás végrehajtása a korszak egyik legjelentősebb társadalmi változása volt. Bár a parasztság jogilag felszabadult, a földkérdés megoldatlansága miatt sokan maradtak föld nélkül.³² Az adóterhek és a kötelező katonai szolgálat tovább nehezedett a népességre, ami gazdasági elégedetlenséget szült.

A közigazgatás és az oktatás németesítése a Bach-rendszer egyik fő eszköze volt a birodalmi lojalitás megerősítése érdekében,³³ s miközben a német nyelv lett a hivatalos ügyintézés és a tanítás nyelvénvé, a magyar nyelv és kultúra háttérbe szorult. A sajtó és az irodalom szigorú cenzúra alá került, a magyar nemzeti szellem nyílt kifejezése tilos volt.³⁴

A Bach-korszak modernizálta az államháztartást: egységesítette az államigazgatást, megreformálta az adó- és jogrendszert, gazdasági fejlesztéseket fogantatott (utakat épített, és támogatta az ipart), s így hosszú távon hozzájárult a polgárosodás alapjainak megteremtéséhez.³⁵ De a rendszer fenntartása rendkívül költségesnek bizonyult. A krími (1853–1856) és az 1859-es olasz háború során elszenvedett vereségek pénzügyi és politikai válságba sodorták a birodalmat.³⁶

Ferenc József császár 1860-ban kénytelen volt leváltani Alexander von Bachot, majd az októberi diploma (1860) és a februári pátenst (1861) révén fokozatosan visszatért az alkotmányos kormányzás felé vezető útra.³⁷ Így a Bach-korszak kettes örökséget hagyott hátra: egyfelől a nemzeti önrendelkezés korlátozásának és az idegen uralomnak lett a szimbóluma; másfelől a modern államigazgatás és gazdasági fejlődés előkészítője volt Magyarországon.³⁸

Ez a korszak Erdélyben olyan átmeneti időszaknak tekinthető, amely egyszerre hozott elnyomást és modernizációt. A magyar nemesség politikai szerepe megtört, viszont a társadalmi struktúrák átalakulása és különösen a jobbágyszabadítás itt is megnyitotta az utat a későbbi polgári fejlődés előtt.

* * *

³¹ Hitchins, Keith: *The Romanians, 1774–1866*. Clarendon Press, Oxford 1996, 289–305.

³² Benda Gyula: *Jobbágyszabadítás és paraszttársadalom a 19. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1982, 156–178.

³³ Hanák Péter: *A bécsi rendszer Magyarországon (1849–1860)*. Gondolat Kiadó, Budapest 1979, 88.

³⁴ Tóth Zoltán: *A cenzúra története Magyarországon*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1985, 233–249.

³⁵ Hanák Péter: *A bécsi rendszer Magyarországon (1849–1860)*, 88.

³⁶ Kann, Robert A.: *The Habsburg Empire: A Study in Integration and Disintegration*. Frederick A. Praeger, New York 1957, 204–205.

³⁷ Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján*. Gondolat Kiadó, Budapest 1977, 201–205.

³⁸ Barta János: *i. m.* 245–249.

De vajon mi készthette arra Basa Mihály lelkipásztort, aki az 1848-as szabadságharc idején zászlószentelésen vett részt, beállt a honvédség soraiba, és számos megpróbáltatáson ment keresztül, hogy üdvözlőlevélben szólítsa meg a császári kormány belügyminiszterét, és hogy egy kis létszámú gyülekezet jókívánságait közvetítse részére?

Első pillantásra az a magyarázat kínálja magát, hogy a levél a gyülekezet részéről érkezett nyomás hatására született, mivel Basa Mihály háromszor is hangsúlyozza levelében, hogy a harasztosi gyülekezet nevében ír. Viszont személyiségének és szolgálati elhivatottságának ismeretében nehezen feltételezhető, hogy bármiféle külső nyomásnak engedett volna. A korábbiakban vázolt nemzeti és történelmi háttér fényében a behódolás lehetősége a legkevésbé valószínűsíthető.

A leginkább megalapozott értelmezés szerint a levél megfogalmazása tudatos, diplomáciai jellegű lépés volt, amelyet Basa Mihály a gyülekezet érdekeinek védelmében tett meg. A levélben olvasható közigazgatási hivatkozás, az „Alsó Torda kör” arra utal, hogy az üdvözlőlevelet a belügyminiszter közigazgatási reformja nyomán újonnan megszervezett területi egységből küldik. Mindez azt erősíti meg, hogy a levél a birodalom keleti pereméről érkezett, körültekintő, tapintatos és politikailag megfontolt jelzésként lehet értelmezni.

Hasonló tartalmú levélről nincs tudomásunk más közösségek részéről, és ez arra enged következtetni, hogy Basa Mihály üdvözlőlevele, amelyet Alexander von Bach császári belügyminiszternek címzett, egyedülálló és tudatos diplomáciai gesztus volt, és a császár, valamint a belügyminiszter jóindulatának elnyerését, illetve a gyülekezet birodalmi struktúrában elfoglalt helyének megerősítését célozta meg.

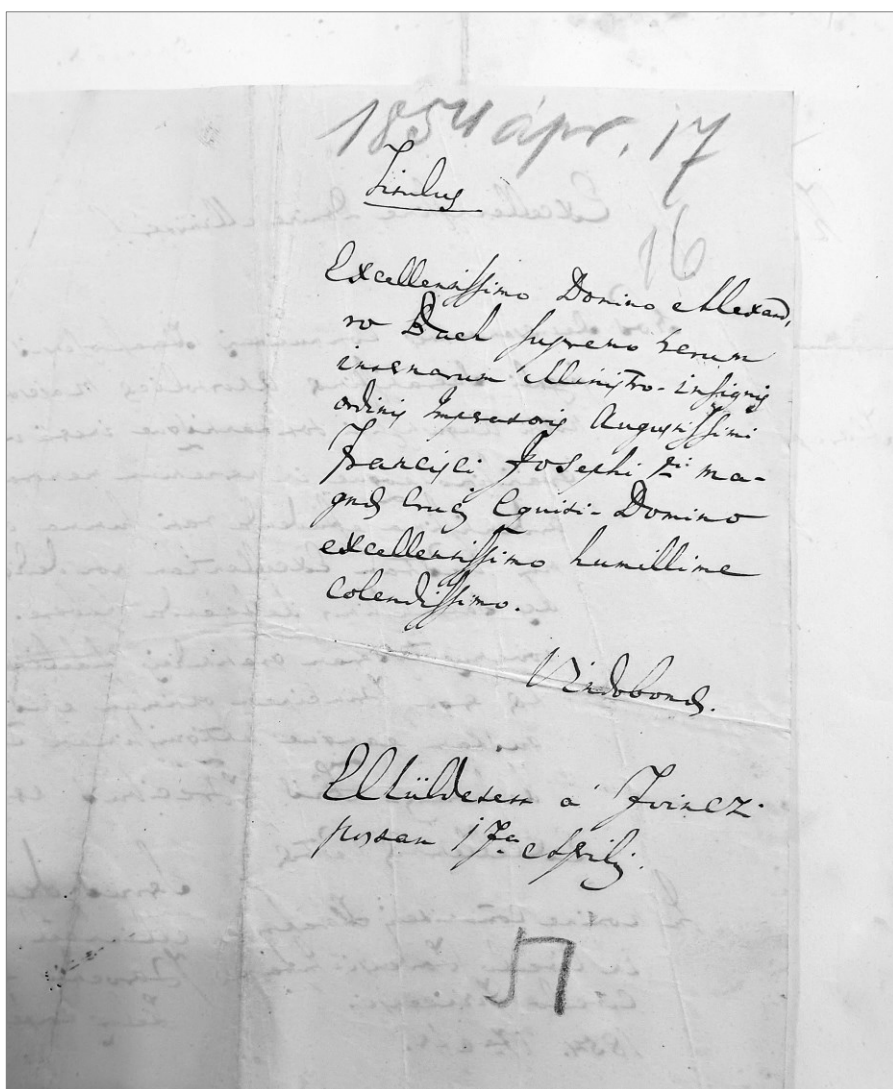
Összefoglalás

Basa Mihály levelezésének fennmaradt darabjai inkább csak adminisztratív jellegűek. Ezek a gyülekezeti szolgálatok megszervezésére, valamint a szolgálatot végző személyek kijelölésére és tevékenységére vonatkoznak. E kevés számú levél sorából – mondhatni – „kilóg” a császárnak és az Alexander von Bach császári belügyminiszternek címzett üdvözlőlevél. Tematikáját tekintve e személyesebb hangvételű levél is a szolgálat kérdésköréhez kapcsolódik. Basa Mihály levelezése is azt tanúsítja, hogy lelkipásztori tevékenységének lényege a szolgálat volt: minden erőfeszítése a gyülekezet megerősítését, építését és gyarapodását szolgálta.

A levelezés olyan szolgálati dimenziót tár fel, amely a gyülekezet tagjai számára kevésbé volt látható, viszont hatása jelentős mértékben megmutatkozott a közösség életében és fejlődésében.

Az Alexander von Bach császári belügyminiszternek írt levél címzése

Titulus	Cím
Excelentissimo Domino Alexandro Bach supremo rerum internarum Ministro, insignis ordinis imperatoris Augustissimi Francisci Josephi I-i. Magnae crucis equiti – Domino excellentissimo humillime collendissimo, Vindobonae	Őexcellenciájának, Alexander Bach belügyminiszter úrnak, a Ferenc József-rend nagykeresztes lovagjának, méltóságos és alázatosan tisztelendő úrnak, Bécsbe Elküldetett a f[el]vinczi postán 17-e Aprilis

Az Alexander von Bach császári belügyminiszternek írt levél

Excellentissime Domine Minister!

Nos repraesentantes Communitatis Harasztosiensis, festo Conjugali Sacratissimae Apostolicae Majestatis Imperatoris nostri augustissimi tot-tantisque imperii vasti incolis pergratissimo eoque in perpetuum, memorabili tota nostra ardentissima effudenda rati summa devotione precamur Vestram Excellentiam non dedignetur ea ad pedes Sacratissimos deferenda habere. Nos sancte devovemus tesseram gratitudinis fidelitastisque intemeratae erga Principem Optimum ejusque Domum Augustam eamque antiquissimam contestari nunquam defuturum.

His precibus persevero Excellentiae Vestrae, in nomine Communitatis Harasztos in Circula Tordensi, infracirculo F[el]vincensi.

Servus devotissimus Michael Basa mp. parochus eccl[esia]e Harasztosensis Helv[eticae] Confessiononi addictae.

1854. 17 Apr[ilis].

* * *

Méltóságos Miniszter Úr!

Mi, Harasztos község képviselői, legszentebb apostoli császárunk őfelsége házassági ünnepén, amely a hatalmas birodalom oly sok lakója számára oly kedves és örökre emlékezetes, legbuzgóbb hódolatunkat kívánván kifejezni, alázatos tisztelettel kérjük excellenciádat, ne tartsa méltatlannak e sorokat Őfelsége szentséges lábaihoz eljuttatni. Ünnepélyesen megfogadjuk, hogy tiszta hálánk és hűségünk jelét a legjobb fejedelem és fenséges és nagy múltú háza iránt soha meg nem tagadjuk.

Ezen könyörgésekkel kitartóan folyamodom excellenciádhoz a Tordai körzetben, a Felvinci alkörzetben található Harasztos község nevében.

Hűséges szolgálja, Basa Mihály, a helvét hitvallású harasztosi egyházközség lelkésze.

1854. április 17-én.

Excellensissime Domine Princeps!
 Nos Reuerentissime Communis Barabanyensis festo con-
 jugali sacraiffinis Apostolicis Majestatis Imperatoris
 nostri Augustissimi tot tantisque impati vasti incolis per-
 graiffimo - eoque in perpetuum memorabili cura nostra
 antequam effluenda rari, summa deuotione prece-
 mus Vestram Excellentiam non dedignari ea ad pe-
 des sacraiffinis deferenda habere. Nos sacre de-
 uotionis testimonium gratitudinis, fidelitatisque insinua-
 re ego Principem omnium, eiusque Domum Au-
 gustam, eaque antiquissimam conseruari nunquam
 desinamus. His precibus perseues
 Excellens Vester
 In nomine Communis Barabanyensis
 in Circulo Contensi - Nya
 Circulo Pericensi.
 1854. 17. Febr.
 Sermo deuissimus
 Michael Dudas.
 Parochus Eclie Barabanyensis
 Sacerdos confessioni addictus.

Felhasznált irodalom

- Barta János: *A neoabszolutizmus kora Magyarországon (1849–1860)*. Akadémiai Kiadó, Bu-
 dapest 1979.
 Benda Gyula: *Jobbágyfelszabadítás és paraszttársadalom a 19. században*. Akadémiai Kiadó, Bu-
 dapest 1982.

- Déák, István: *The Lawful Revolution: Louis Kossuth and the Hungarians 1848–1849*. Columbia University Press, New York 1979.
- Friedrich Ilwof: Freiherr Alexander von Bach. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 46. Verlag von Dunker & Humblot, Leipzig, 1902.
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest 2007, 233–236.
- Hanák Péter: *A bécsi rendszer Magyarországon (1849–1860)*. Gondolat Kiadó, Budapest 1979.
- Hanák Péter: *Polgárosodás és nemzeti identitás a XIX. században*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1980.
- Hermann Róbert: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc története*. Corvina Kiadó, Budapest 2001.
- Hitchins, Keith: *The Romanians, 1774–1866*. Clarendon Press, Oxford 1996.
- Imreh Jenő László: Lelkipásztori sors a 19. században. II. Basa Mihály, az író lelkipásztor. In: *Református Szemle*, 118. (2025/2), 39–46.
- Imreh Jenő László: Lelkipásztori sors a 19. században. III. Basa Mihály református esperes tevékenysége. In: *Református Szemle*, 118. (2025/3), 286–301.
- Kann, Robert A.: *The Habsburg Empire: A Study in Integration and Disintegration*. Frederick A. Praeger, New York 1957.
- Kosáry Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. Osiris Kiadó, Budapest 1998.
- Pál Judit: Erdély uniójának ügye az 1860-as években. In: *Erdélyi Múzeum*, LXVII. (2005/1–2), 122–132.
- Szabad György: *A tétlen ellenállás kora*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1969.
- Szabad György: *Forradalom és kiegyezés válaszútján*. Gondolat Kiadó, Budapest 1977.
- Tóth Zoltán: *A cenzúra története Magyarországon*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1985.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyházatörténeti Lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette Ladányi Sándor. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977.

Levéltári források

A Nagyenyedi Református Egyházmegye levéltára, Nagyenyed. Harasztos:

1β/12., 113

1.2 – 64–65.

λ, 14/2., 3

λ, 14.; 15/1., 2.

λ, 16., 17.

The Destiny of a Reformed Minister in the 19th Century. IV. The Correspondence of Pastor Mihály Basa

The surviving pieces of Pastor Mihály Basa's correspondence are mostly of an administrative nature. They concern the organization of congregational services, as well as the appointment and activities of those performing such duties. Standing somewhat apart from these few letters is a greeting addressed to Alexander von Bach, the Imperial Minister of the Interior. In terms of its theme, even this more personal letter relates to the question of service. Basa Mihály's correspondence likewise bears witness to the fact that the essence of his pastoral work was service: all his efforts were directed toward strengthening, building, and increasing his congregation.

The correspondence reveals a dimension of service that was less visible to the members of the congregation, yet had a significant impact on the life and development of the community.

Keywords: Mihály Basa, Reformed Church, service, correspondence, Harasztos.